

MINTAQADA SANOAT KLASSTERLARINI RIVOJLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI

Kadirov San'at Yuldashevich

Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mintaqada sanoat klasterlarini rivojlantirish zaruriyati, o'ziga xos afzalliklari va jahon mamlakatlarida to'plangan xorij tajribasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mintaqa, klaster, sanoat klasteri, tajriba, texnologiya, tashabbus raqobatbardoshlik.

Mintaqaviy klasterlar bilan muvofiq ravishda davlat hududiy rivojlanish strategiyasidagi xorijiy tajribalarga asosan, klasterlar davlatlar va undagi mintaqalar iqtisodiyoti o'sishiga ta'sir qiladi. Bu boradagi olib borilgan tadqiqotlar hududiy rivojlanish strategiyasini amalga oshirishda hududiy sanoat klasterlarini qo'llab-quvvatlashga asoslanadi. Ya'ni, bu borada Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlarda strategik rejalashtirish tizimlari xususiyatlariga alohida e'tibor qaratiladi. Mazkur keltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun hududiy rivojlanishining yangi strategiyasiga muvofiq ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning mintaqaviy strategiyalari, hududiy rejalashtirish modellari, klaster siyosatini yangilash va klasterlarni rivojlantirish markazlarini shakllantirish rejalashtiriladi. Buning uchun sanoat klasterini qo'llab-quvvatlash uchun mintaqaviy infratuzilmani rivojlantirish va ushbu klasterlarni qo'llab-quvvatlash siyosatiga amal qilish, hududiy rivojlanish mintaqaviy uyushmalarini tashkil etish, ma'lumotlar bazalarini birlashtirish va interaktiv klaster xaritasini shakllantirish talab etiladi.

To'plangan tajribalarga asosan, mintaqada sanoat klasterlarini rivojlantirish raqobatbardoshligini oshirishga qaratiladi. Ya'ni, korxonalar raqobatbardoshligini oshiruvchi yangi tashkiliy shaklini yaratish o'z navbatida vujudga kelgan iqtisodiy inqiroz sharoitida klasterlarni tadqiq etishni taqozo qiladi [1]. Sanoat klasterlarini rivojlantirish sanoat klasterlariga o'tish tashabbusi bilan namoyon bo'ladi. Jahon iqtisodiy forumi bilan hamkorlik sanoat klasterlarini yuqori mavqeiga erishishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ushbu harakatlar sanoat jamoalarining kelajakda raqobatbardosh bo'lishini ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Sanoat klasterlariga o'tish tashabbusi esa sanoat klasterlarining to'liq iqtisodiy, bandlik va energiya salohiyatini safarbar etishga qaratiladi. Bu bilan moliyalashtirish, siyosat, texnologiya va sherikliklarga tizimli yondashuv orqali sodiq klasterlar amaliyotlari bilan birgalikda tashabbus energiya almashinuvi, yangi ish o'rinlari va o'sish bo'yicha hamkorlikni yaxshilash belgilanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, biz AQSh va Rossiya tajribalarini quyidagicha tadqiq qilamiz:

- AQSh tajribasi. Mamlakatda sanoat klasteri tashabbuslari ilgari suriladi. Buning uchun mamlakatda samarali innovatsion siyosat olib boriladi. Shu nuqtai nazardan, yuqori texnologiyali sanoat klasterlari va ularning innovatsion siyosat yo'nalishining potensial qiymati oshib bormoqda [2]. Bu borada kelajakdagi bozor tendensiyalari va texnologiya yutuqlariga erishish belgilangan. Ushbu g'oyalar biznes o'sishini oshirish va xodimlarni yollash uchun aloqalar, dasturlar va siyosat ishlab chiqiladi. Mamlakatning ba'zi hududlarida ko'pgina ekotizimlardan foydalaniladi. Xususan, Los-Anjeles shahrida ko'proq elektr transport vositalari va ko'proq o'yin korxonalari to'plangan. Venchur kapitali va bozor sheriklarini qo'llab-quvvatlaydigan innovatsion biotexnologiya, kosmik va okean robototexnika startaplari ham mavjud. Los-Anjelesda dunyoning ijodiy kontent poytaxti sifatida ajratib turadigan yirik, yetuk sanoat, jumladan aerokosmik, savdo va ko'ngilochar va raqamli media markazi mavjud. O'nlab alohida sanoat korxonalari yetkazib beruvchilar bilan mijozlarga tegishli xizmatlarni ko'rsatadilar.

Bugungi kunda AQSh mintaqaviy iqtisodiyoti global raqobatbardosh muammolarga duch kelmoqda. Chunki, AQSh shtatlari va shaharlari birinchi navbatda iste'dod, sarmoya va texnologiyani talab qiladigan sohalarda tadbirkorlar uchun o'zaro raqobatlashmaydilar [3]. Ular bir xil muhim va rivojlanayotgan ko'plab sohalarda innovatsion klasterlarni yaratishga intiladigan va keng qamrovli strategiyalarni amalga oshirayotgan milliy va mintaqaviy hukumatlarga qarshi raqobatlashadilar. Bu borada Yevropa, Osiyo va lotin Amerikasidagi milliy va mintaqaviy hukumatlar ushbu strategiyalarni universitetlarga katta sarmoyalar, davlat-xususiy tadqiqotlar bo'yicha hamkorlik, ishchi kuchini tayyorlash, dastlabki bosqichdagi kapital fondlar va zamonaviy ilmiy ishlanmalar bilan qo'llab-quvvatlaydilar. Ushbu choralar yuqori rahbarlarning kuchli siyosat yo'nalishi bilan yanada mustahkamlanadi. Milliy va mintaqaviy hukumatlar va investorlarga moliyaviy imtiyozlar taklif qilinadi.

- Rossiya tajribasi. Rossiyada maxsus iqtisodiy zonalar va sanoat parklarini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida qaraladi. Bu borada hukumat eksportni rivojlantirish va diversifikatsiya qilish, ish o'rinlarini yaratish va ma'lumot almashishni yo'lga qo'yish uchun samarali sanoat siyosatidan foydalanadi. Sanoat klasteri konsepsiyasi klaster ichidagi raqobat va yetkazib beruvchilar tarmoqlarining ahamiyatiga, innovatsiyalar va mahsuldorlik o'sishiga olib keladigan geografik o'ziga xoslik va hukumat siyosatlari uyg'unligiga asoslanadi [4]. Biroq, mamlakatda hukumat tashabbuslarni rivojlantirishga yondashuv tadbirkorlik faoliyatiga aralashmasadan, ushbu iqtisodiy zonalaridagi firmalarning hayotiy raqobatbardosh va hamkorlikdagi xatti-harakatlarini amalga oshirishga imkon beradi.

Rossiyada sanoat klasterlari davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning alohida obyektining klaster siyosati dasturlari tashkil etadi. Ya'ni, klasterlar shakllanishi, samarali ishlashi va rivojlanishiga ko'maklashish orqali iqtisodiy o'sishning yuqori sur'atlarini ta'minlash va iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish sohasidagi davlat faoliyati amalga oshiriladi [5]. Xususan, so'nggi o'n yil ichida Rossiyada neft-kimyo sanoatida muammolar mavjud bo'lib, uning boshqa sanoatlashgan mamlakatlarga nisbatan kechikish sabablari

o‘rganiladi. Shuningdek, mamlakatda neft-kimyo sohasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan strategik vazifalar belgilanadi. Neft-kimyo klasterlarini shakllantirishdagi erishilgan yutuqlar baholanadi. Shunga muvofiq, neft-kimyo klasterlarini tashkil etishda klaster xususiyatlari, jumladan qo‘llaniladigan xom ashyo va resurslar turlarini, zarur infratuzilma va davlat tomonidan taqdim etiladigan qo‘llab-quvvatlash choralari va imtiyozlarini hisobga olish kerak.

Shuningdek, mamlakatda sanoat klasterlarini tashkil etishdagi tajriba uning faoliyat ko‘rsatishining ixtisoslashuvini belgilaydi. Shular bilan birgalikda, mintaqalarda sanoat klasterlarini rivojlantirish bo‘yicha xorijiy tajriba xilma-xil bo‘lib, muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatmoqda. Fikrimizcha, ko‘zga ko‘ringan va o‘rganishga arzigulik tajribalarni quyidagi yo‘nalishlarda keltirilgan (1-jadval):

1-jadval**Mintaqalarda sanoat klasterlarini rivojlantirishning ilg‘or tajribalari tizimi¹**

№	Davlatlar klaster markazlari	Muvaffaqiyatli amalga oshirish yo‘nalishlari
1	Italiyaning sanoat tumanlari (Industrial Districts) - ma’lum bir hududda joylashgan, bir-biri bilan bog‘langan va bir xil sohaga ixtisoslashgan kichik va o‘rta korxonalar guruhlaridir	- ixtisoslashuv: Har bir tuman ma’lum bir mahsulot yoki xizmat turiga ixtisoslashadi (masalan, to‘qimachilik, poyabzal va keramika); - kichik va o‘rta korxonalar konsentratsiyasi: Ko‘plab korxonalarning bir hududda joylashuvi kooperatsiya, bilim almashinuvi va innovatsiyalar uchun qulay muhit yaratadi; - ijtimoiy kapital: An’anaviy hunarmandchilik ko‘nikmalari, oilaviy biznes va ishonchga asoslangan munosabatlarni aks ettiradi; - mahalliy institutlar roli: Savdo palatalari, uyushmalar va texnologik markazlar kichik va o‘rta korxonalarga xizmat ko‘rsatadi, o‘qitish, moliyalashtirish va marketingga imkon beradi
2	Germaniyaning innovatsion klasterlari (Innovation Clusters) - universitetlar,	- ilmiy salohiyat: Kuchli universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlari mavjudligi; - davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash: Innovatsion klasterlarni

¹ Muallif ishlanmasi.

“NAZARIY VA AMALIY FANLARDAGI USTUVOR ISLOHOTLAR VA ZAMONAVIY TA’LIMNING INNOVATSION YO’NALISHLARI”

	ilmiy-tadqiqot institutlari va kompaniyalarning innovatsiyalarni rivojlantirish va tijoratlashtirish maqsadida hamkorlik qiladigan tarmoqlaridir	rivojlantirish uchun yirik davlat grantlari va dasturlari; - sanoat bilan hamkorlik: Universitetlar va kompaniyalar o‘rtasidagi yaqin aloqalar va qo‘shma tadqiqot loyihalari; - infratuzilma: Ilmiy parklar, inkubatorlar va texnologik markazlar
3	AQSh texnologik klasterlari (Technology Clusters) - yuqori texnologiyali kompaniyalar, universitetlar va ventchur kapital egalarining innovatsiya va iqtisodiy o‘rishni rag‘batlantirish uchun bir joyda to‘planishidir	- ventchur kapitali: Startaplarni moliyalashtirish uchun katta miqdordagi ventchur kapitalining mavjudligi; - tadbirkorlik madaniyati: Yangi biznes boshlash va innovatsiyalarni amalga oshirishga tayyorlik ko‘rish; - universitetlar roli: Stenford va MIT kabi yetakchi universitetlarning mavjudligi, yuqori malakali kadrlar tayyorlash va tadqiqotlar olib borish; - tarmoq samaralari: Kompaniyalar o‘rtasidagi raqobat va hamkorlik innovatsiyalarning tezlashishiga olib keladi
4	Finlyandiyaning innovatsion ekotizimlari (Innovation Ecosystems) - davlat, biznes va ilm-fanning umumiy maqsadga erishish uchun hamkorlik qiladigan tarmoqlaridir	- davlatning faol roli: Innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash uchun uzoq muddatli strategiya va investitsiyalar; - hamkorlik madaniyati: Davlat, biznes va ilm-fan o‘rtasidagi ishonch va hamkorlikka asoslangan munosabatlar; - ta’lim tizimi: Yuqori sifatli ta’lim tizimi, innovatsiya va tadbirkorlikka yo‘naltirilgan; - muqobil energiya manbalariga investitsiyalar: Ekologik toza texnologiyalarni rivojlantirishga katta e’tibor qaratish

Mazkur 1-jadvalga asosan, mintaqalarda sanoat klasterlarini rivojlantirishning ilg‘or tajribalari misolida Italiya, Germaniya, AQSh va Finlyandiya tajribalarini tadqiq qilish ushbu sohaning mos tajribalarini mamlakatimizda qo‘llash uchun qaror qabul qilishga to‘g‘ri keladi. Xususan, sanoat klasterlarini rivojlantirish yuzasidan to‘plangan tajribalarga asosan, O‘zbekiston uchun quyidagi yo‘nalishlarda zarar bo‘ladi:

- ixtisoslashuvga e’tibor qaratish: Har bir mintaqaning o’ziga xos xususiyatlari va resurslaridan kelib chiqib, ma’lum bir sohaga ixtisoslashgan klasterlarni rivojlantirish;
- kichik va o’rta korxonalarni qo’llab-quvvatlash: Kichik va o’rta korxonalar klasterlarning asosiy qismi ekanligini e’tiborga olib, ularni moliyalashtirish, o’qitish va marketingga yordam berish;
- davlatning faol ishtirokini ta’minlash: Innovatsion klasterlarni rivojlantirish uchun uzoq muddatli strategiya ishlab chiqish va investitsiyalar kiritish;
- universitetlar va ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish: Ularning salohiyatidan innovatsiyalarni rivojlantirish va tijoratlashtirish uchun samarali foydalanish;
- infratuzilmani rivojlantirish: Ilmiy parklar, inkubatorlar va texnologik markazlarni yaratish;
- tadbirkorlik madaniyatini qo’llab-quvvatlash: Yangi biznes boshlash va innovatsiyalarni amalga oshirishga rag’batlantirish.

Mazkur tajribalar O‘zbekistonda sanoat klasterlarini rivojlantirishda muhim yo‘nalishlarni belgilab beradi. Har bir mintaqaning o‘ziga xos sharoitini hisobga olgan holda, ushbu tajribalarni moslashtirishga erishishga imkon beradi.

Xulosa shuki, sanoat klasterlarining muvaffaqiyatli rivojlanish asosi hududiy aglomeratsiyaning ijobiy sinergiya ta’sirini hisobga olgan holda hamkorlik va raqobat asosi bo‘lib hisoblanadi. Barqaror hamkorlik uchun o‘zaro bog‘liq xo‘jalik yurituvchi subyektlar o‘z imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. Bunda imkoniyatlarning oshishi uzoq vaqt davomida hamkorlik qilish va hamkorlar salohiyatidan samarali foydalanish natijasidir. Shu orqali industrial-innovatsion klaster tizimi ishtirokchilari o‘rtasidagi raqobat tufayli optimallashtiriladi. Axborotlar almashinuvi orqali texnologiya tizimni rivojlantirish jarayoni amalga oshiriladi. Shunga asosan, sanoat klasteri tashkil etilgan mintaqaviy iqtisodiy tizimlarning asosiy afzalliklarini aks ettiradi. Ya’ni, klaster yondashuvi hokimiyatga biznes bilan samarali hamkorlik qilishni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бегимова Д.К. Худудни ривожлантиришда кластер сиёсатидан фойдаланишнинг хориж тажрибаси. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. 2/2021 (№ 00052). - 166 б.
2. Feser E. (2005). Industry Cluster Concepts in Innovation Policy: A Comparison of U.S. and Latin American Experience. In: Maier, G., Sedlacek, S. (eds) Spillovers and Innovations. Interdisciplinary Studies in Economics and Management, vol 4. Springer, Vienna. - p. 135. https://doi.org/10.1007/3-211-27175-9_8.
3. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2012. Rising to the Challenge: U.S. Innovation Policy for the Global Economy. Washington, DC: The National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/13386>
4. Sosnovskikh S. Industrial clusters in Russia: The development of special economic zones and industrial parks. // Russian Journal of Economics, 3 (2017). – pp. 174-199.
5. Гагарина Г.Ю., Чайникова Л.Н., Сорокина Н.Ю. Промышленные кластеры в России: старые проблемы и новые вызовы. // Вестник РЭУ им. Г. В. Плеханова, 2021, Том 18, №4 (118). - с. 79.